

1. הקסם, הכוזב, והחשד לשיטיון – "פרס ספיר". שוב.

דומה שפרס ספיר הוא סוגיה עד כדי כך מדכדכת, שראוי אולי לשאול אם יש להקדיש לה מקום בכתב עת המבקש לשמור על איזה פלס פנימי ערכי ומסרב בכל כוחו להידרדר לעיסוק אינטנסיבי ביקומים נחותים וקרנבליים המחוללים שמות בפרוזה העברית העכשווית.

בשים לב לעובדה שכל מבקר ספרות שעניו בראשו יקבע מיד שכמחצית (וזו לשון המעטה שבהמעטה) מן הסיפורת הרואה אור בעשור האחרון מוכוונת פרס ספיר, לא רק על ידי המולו"ת, אלא גם על ידי הסופרים בכבודם ובעצמם – דיון נוסף בסוגיה הוא, אפוא, מחויב מציאות – שביניהם, יש מי שמסרבים, כביכול, לקחת חלק במשחק הלוטו הספרותי הנלעג הזה, אם משום שהם חוששים שישמו ללעג על ידי חבר שופטים פרוע (מקרה א"ב יהושע וגיל הראבן הוא דוגמא מובהקת) ואם משום שהבחינו אל נכון שהמדובר הוא ברולטה שהתפראה ויצאה מכל שליטה ואיזון. כל מבקר שעניו בראשו יקבע שבמקרים לא מעטים השופטים פשוט איבדו את דעתם, ששארית מוחם זלגה דרך אוזניהם החוצה, שנתקפו סנוורים או שיטיון זמני (ראוי להדגיש שהסופרים שהחליטו לפעול מחוץ לקאזינו המוטרף הזה, המשתמש בכיסוי האדרת שהיא כולה בחינת חור מול חור של הספרות העברית לכיסוי ערוותו, לא כתבו ספרים ראויים יותר מהללו שנבחרו לתחר ב"פרס ספיר").

לפחות חצי מהכרעות חבר השופטים הן מחפירות, שלא לומר במפורש, גרוטסקיות; המחצית השנייה של ההכרעות הן ברירות מחדל. ועדיין לא נמצא חבר שופטים שקול ואמיץ דיו, שטובת הפרוזה העברית מול עיניו, שיכריע את סוג ההכרעה היחידה האפשרית ברוב רובם של השנים מאז

נוסד הפרס: שהפרס אינו מגיע לאיש, ועדיף, אולי, חלק את הסכומים כסוג של מלגה ליצירות לעתיד לבוא. יש זמנים שאיזה סוג של סנוורים או חשכת דעת עוטפת את הכל (וליתר דיוק: בעיקר) את הסיפורת העברית. דומה שגם הללו שמונו לחבר השופטים סובלים קשות מליקוי מאורות. בעשורים האחרונים יש להכריע, בצער, שהשופטים אינם טובים יותר, חכמים יותר, מרחיקי ראות ובוננות יותר מאשר נשפטיהם (ואכן, מי שלוקח חלק בבורלסקה הזאת – אשם), וזה עוד במקרה הטוב, היינו, במקרה שהשופטים לא חברו אל הגרועים שבמתחרים על מנת להוציא יקר מזולל, וכבר היו דברים מעולם.

אין שום צורך להמשיך ולהפך בחררה – הדברים הלא ידועים וחשופים.

ראוי לכל מי שעלול להתפתות ולקנות כרטיס, לדעת שהפרס הזה, מרגע היווסדו, נתון לסתירה פנימית לא פשוטה: שהרי, כיוונו המייסדים אל המודל של "פרס בוקר" האנגלי, שמעצם טיבו ביקש לשלב ברק, שנינה, קריאות ומיומנות – מסמנים שאינם בדיוק אופייניים לסיפורת העברית ומעולם לא היו הצד החזק שלה. אין צורך לומר: מאגר הקוראים הפוטנציאלי בעברית אינו מאפשר לסופרים סוג כזה של התמקצעות (למעט בודדים שניתן למנות על כף יד אחת), היוצרת איזון בין מרכיבי העומק והקריאות. זאת ועוד: החברה הישראלית הנזילה מאוד והנתונה תדיר למפולות, משברים, מלחמות ומה לא, אינה מאפשרת שום בוננות יציבה לא בפרט הספציפי ולא בקבוצה החברתית – אנגליה, שחוללה את "פרס בוקר" היא מופת ליציבות המאפשרת כתיבה שתיצור ראייה של המכלול החברתי והאנושי, לרבות המעמד הבינוני הנזיל, שהפך להיות התמה המרכזית בסיפורת האנגלית (יש לציין, המעמד הבינוני הוא אוניברסום שלם הכולל כמעט כל פרט באורח החיים האנגלי ומקיף גם את התפוררות התא המשפחתי הגרעיני לשברי שברים). בארץ, השיקוף של המעמד הבינוני בספרות מתקיים כמי שכפאו שד – מעמד בינוני כזה מעולם לא התייצב באמת, באופן שנסיבות ומסובכי חייו יוכלו לפרנס רומן. היסטורית, עיסוקה של הספרות העברית הוא ביחיד (האקזיסטנציאליזם החילוני – "עשב פרא" של יצחק אורפז הוא אחד המחוללים המרכזיים של המגמה הזאת, למרות שהוא ידוע ומוכר ליודעי ח"ן בלבד) או בקבוצה ("ימי צקלג", "התגנבות יחידים"). ה"פשרה" של

כותבי הרומנים העבריים בעשור האחרון היא העמדת ה"יחיד" בעמדה לעומתית (פעילה או סבילה) לקבוצה או למשפחה המצומצמת והמורחבת. ה"יחיד" הוא זה שחושף את ה"חטא הקדמון" או את המעשה המביש שהמשפחה מנסה להסתיר או לכחש. המודל הזה לא 'עבד' מעולם (למרות שהפיק רבי מכר רבים) (וחבר שופטי "פרס ספיר" לדורותיו מעולם לא הגדיל ראש ובחן בחינה ערכית שיפוטית את המהלכים בסיפורת העברית של העשורים האחרונים שפרס ספיר הפך להיות אחד ממחולליה המרכזיים - כאמור, לפחות ממחצית הרומנים הרואים היום אור הם מוכוונים הפרס).

חמור מזה. פרס ספיר, שלא בטובתו ולא לטובת הספרות העברית הנוכחית (לא חד הם, לא היו ולא יהיו לעולם) הפך להיות הערוץ הכמעט בלעדי של סופר לשמץ ממון ולקורט הכרה בקרב קהל שוחרי התרבות, שרובו ככולו הפך קהל שבוי של ההראיה (שואוינג), קולנוע, טלוויזיה, אינטרנט) ונטש את ההגדה (טלינג).

אט אט הבינו אמרכלי הפרס, ששלא בטובתו או בטובתם וכברירת מחדל, הפכה התחרות הזאת למערכת רוחבית תומכת. כחמש עשרה פרסונות, או אולי יותר, זוכות בנתח קטן, בינוני או גדול כדי לפייס את קיבתה ההומייה של ספרות שהפכה להיות קורפוס של כלבי-רחוב מורעבים. בעוד כוונת המכוון של הפרס הייתה לגלח את הקצפת של הספרות העברית, ליהנות ממכובדותה (הדמיונית לגמרי: שהרי אין לצפות מאמרכלי הלוטרייה שיבינו מה מתרחש בספרות העברית הנוכחית ועד כמה פשטה מכובדות זו את הרגל), ולגבות במזומן את פרי המכובדות והלגיטימציה שהיו זקוקים לו כאוויר לנשימה (משום שכידוע, הלוטרייה הלאומית שואבת את תועפות ממונה מחלומות ההתעשרות של דלת העם והיא מהווה אחד הגורמים, הבלתי מרכזיים אמנם, להתדלדלות נוספת של השיכבה הציבורית הנדרשת לה לצורך מימוש החלומות באספמיה שלה).

כותב שורות אלה, ששהה פרק זמן מסוים בשכונת עוני תל אביבית, היה עד לתורים הצובאים על בתי הממכר של החלומות האלה: היה זה מחזה מכמיר לב להתבונן בפליטי מלחמת הקיום האלה על לבושם, מראם, כסאות גלגליהם, המאבק הגלוי והסמוי אם לייתן גם את הפרוטה האחרונה בעבור

פרח החלום הכוזב, שכולו רמייה הסתברותית. אין בדברים האלה שאני מתאר כל חדש. אבל ראוי לחזור ולהזכיר מהו המעיין העכור ממנו שואבת הספרות הנוכחית את תעצומותיה. אותנו כאן מעניינת הספרות: ברם, אני חוזר ונוכח שסדנא דארעא חד הוא, לאמור, למעט איזה גלזורה טיפשית, הולכים ולובשים סופרים רבים בישראל את אותה החזות של צובאי שכונת יד אליהו (שכל מבואותיהם חסומים, משני צידיו של יאנוס).

לאורך כל תולדותיו, בחר פרס ספיר לדלג על כל ספר שיכול היה לפתוח איזה ערוץ חדש או תובנה חדשה לספרות העברית וקוראיה. שכן, ספר מעוט מכר לבטח אינו יכול לשרת את מטרות הגוף המממן – הזקוק לתיבת תהודה תקשורתית, ולא לספרים שכוחם הוא עשייה במסתרים ולטווח ארוך ("חדר" של יובל שמעוני הוא דוגמא מובהקת ל"פספוס" נוסח "פרס ספיר", וכן "ורד הלבנון" ללאה איני ו"זה הדברים" לסמי ברדוגו).

הואיל וה"עתודים" בסופרי ישראל, שהצליחו לשלב מראית עין ערכית במרקחת של רב מכר, (יהושע, עוז, שלו וכיוצא) בחרו שרגלם לא תדרוך על המוקש הקרוי "פרס ספיר" ולפרוטותיו ולשם הרע שזכה בו, בצדק, ממילא אינם נזקקים, נאלץ להמר על מה שנראה ככותבי רבי מכר אלטרנטיביים (רון לשם הוא דוגמא, ולא בודדה במועדה).

פרס ספרותי שהפך – שלא בטובתו ולהכעיס גם את מחולליו וגם כל אדם שמצבה של הספרות העברית מדיר שינה מעיניו – מרכזי, ראוי לו שיעמוס את מלוא משקל האחריות ושיקול הדעת, שלא יסתפק בבחירה שהיא גחמה בת רגע, על בסיס לחצים, שופטים מוטים מגדרית או מיגזרית או פוליטית או סתם הטייה לכיוונו של פלוני המתחר ולא אלמוני המתחר בדיוק כמותו, כי אם ישאף לברר מהו מכלול המגמות בספרות, איזה מהן טומנת בתוכה ערכיות כלשהי, לבחור סופר שמגבו היסטוריה של מימוש ציפיות ערכיות, ולהעניק לו את הפרס המיוחל. זו כמובן מלאכה לא פשוטה של מאזני מעבדה, אך היא הכרחית.

התבוננות ב"קורפוס" המורחב והמצומצם של הספרים המועמדים לפרס הקרב ובא תוכיח, שוב, את הנצחתן של אותן רעות חולות שהוציאו לפרס את שמו הרע ואת פוטנציאל ההיזק שלו: גם הרשימה ה"מורחבת" וגם

זו ה"מצומצמת" היא מקרית, אקלקטית, חסרת כיוון, בחינת "מן הגורן ומן היקב" של חבר שופטים שעושה את מלאכתו פלסטר. חבר השופטים יכול היה לבחור רשימה מצומצמת אחרת מתוך זו הרחבה בלא שנחוש בשום הבדל ערכי. עלי להעיד על עצמי שקראתי את כל הספרים ברשימה המורחבת, חלק מהם קריאת "יעף" וחלק מהם מקרא ממוקד. בלא להיטפל יתר על המידה לגרועים שבהם ובלא לתהות על היותר סבירים, ובלא להניח שחלק גדול מהמבחר המצומצם או המורחב (חד הם) אינם אלא פרי גחמה או היכרות של בעלי עניין עם שופטים ספציפיים בקוניקטורה של "תן וקח", ובלא להתעכב על הקביעה שטוב היה אילו ספריהם של הילה בלום, ערן בר גיל ודרור משעני לא היו רואים אור דפוס, קל וחומר זוכים במועמדות לפרס.

כמועמדים לפרס הראשי מדברים נכבדות בספריהם של ירמי פינקוס ובלה שייר. באשר לבלה שייר – הייתי ממליץ מאוד להמתין ולראות אם ההבטחה הטמונה בספרה הראשון תהיה בת מימוש בספריה הבאים. שתי נובלות, האחת כתובה היטב והשנייה כתובה סביר אינן מבשרות, עדיין, על בוא האביב. לבלה שייר יש ללא ספק בסיס מוצק המסתמך על הספרות הרוסית (ועל סופרי יידיש בספרות הסובייטית שהושפעו מאוד מסיפורי הילדות של שלום עליכם), אולם אין דיי בכך, לפי שעה, והניסיון לבנותה כמין מטאור המבזיק בשמי ספרותנו אינו מועיל, בעיקר לסופרת עצמה.

המכשול העיקרי טמון במי שסומן (עד לרגע האחרון) כמועמד המועדף לפרס השתא – "בזעיר אנפין". וצריך כאן בידול זהיר: ירמי פינקוס הוא ללא ספק כותב משובח, מיומן מאוד, מנוסח היטב, מודע מאוד, ואף הושפע, באורח זהיר וממונן, משלום עליכם – ללא התשתית הכאוטית-קרנבלית הפרועה, שלא לומר המופרעת, מלאת אמפטיה אך חסרת רחמים, המאפיינת את ה"נאראטיב" הבסיסי של שלום עליכם המוקדם והמאוחר, וממנה נובעת עיקר עוצמתו (האמת היא, שראוי היה לכותב כפינקוס לאמץ את י.ל. פרץ השכלתני עד כלות, כמודל מופתי). ספרו האחרון, העוסק בקורפוס האנושי העומד מאחורי המסחר הזעיר בתל אביב של סוף עידן יעקב שבתאי, כתוב היטב אך חף מכל הארת על או ראיית עומק של המצב האנושי של מי שבונים מפרוטות של דוכנאות מתרס מפני התוהו

המאיים. זוהי כתיבה חפה מכל פרספקטיבות ערכיות, השוקעת בהנאה רבה, קורא ומספר כאחד, בזוטות המרכיבות את המהלך המשורשר של סיפור המעשה.

הקפדתי לאפיין את ירמי פינקוס ככותב משובח ולא כסופר: קיים הבדל דק כשערה וחותך כתער בין השניים – וההבדל הזה שהוא כדי כך ברור מאליו שאין להתעכב עליו עוד, הוא עוד תהום פעורה, עוד פח יקוש בדרך החתחתים של הסיפורת העברית אל כיליונה הערכי עם חותמת הכשרות של "פרס ספיר"; ירמי פינקוס אינו סופר, אלא למראית עין שאמור להיות דיי בה כדי לזכותו בפרס האמור. למרבה הצער, אין לצפות מחבר שופטי הפרס שיעמדו על מימדי הפער: הם הסתפקו ומסתפקים באקט של 'כיסוי הדם' וחותמת איכות צרובה בבשר מטעמו של בית המטבחים שבשמו הם פועלים.